

O'ZBEKISTONDA UCHRAYDIGAN DORIVOR O'SIMLIKLAR VA ULARNING AHAMIYATI

*Andijon viloyati Asaka tumani
Nurmatova Maftuna Umarovna
7-maktab biologiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda dunyoda dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish yildan-yilga ortib bormoqda, bu birinchi navbatda ularning inson organizmiga ijobiy ta'siri bilan izohlanadi. Dunyo aholisining muttasil o'sishi, turli kasalliklarning profilaktik diagnostikasi sifatining yaxshilanishi, shuningdek, dorivor o'simliklar o'sadigan tabiiy hududlarning pasayish tendentsiyasi dorivor o'simlik xomashyosiga bo'lgan talabning doimiy ortib borishiga olib keladi. Dorivor o'simliklarni yetishtirish, ularni qayta ishlash va tayyor mahsulotni iste'molchiga yetkazib berish qishloq xo'jaligining tegishli tarmoqlarining o'zaro ta'siri va o'zaro ta'siri natijasida amalga oshiriladi. Bu aloqalar ta'minot, qishloq xo'jaligi, tayyorlash, saqlash, qayta ishlash va sotishni o'z ichiga oladi. Ularning o'zaro tashkiliy-xo'jalik aloqalari orqali bu bo'g'inlardagi ishlab chiqarish faoliyatining yaxlitligi va yaxlitligi ta'minlanadi. Shu munosabat bilan har bir bo'g'in xomashyo yetkazib berish, uni saqlash va qayta ishlash, tayyor mahsulot, ishlab chiqarish vositalarini realizatsiya qilish kabi shart-sharoitlar bilan bog'liq masalalarni hal qilish uchun qo'shni bo'g'inlar bilan o'zaro hamkorlikni taqozo etadi. Dorivor o'simliklarni samarali yetishtirish uchun dorivor o'simlik xomashyosi bozorini shakllantirishga ta'sir ko'rsatish, mahalliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilish, aholi va sog'liqni saqlash muassasalarini dori vositalari bilan ta'minlashni yaxshilashda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zarur.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, inson organizmi, tabiiy, xomashyo, talab, kasalliklar, ishlab chiqarish, , daromad, xalq tabobati.

Kirish. Dunyo mamlakatlarida bog'dorchilik ekinlarini yetishtirish va unumdorligini oshirish asosiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. dunyo farmatsevtika korxonalarida ishlab chiqariladigan dori vositalarining taxminan 50% dorivor o'simliklar xomashyosidan tayyorlanishi aniq. Dunyoning ko'plab kompaniyalarida farmatsevtika sanoatining jadal rivojlanishi dorivor o'simliklar xomashyosiga bo'lgan talabning keskin oshishiga olib keladi. Xalqaro ekspertlarning prognozlariga ko'ra, bugungi kunda dunyoda tabiiy dori vositalariga bo'lgan talab yiliga 6-7 foizga oshgan va 2020-yilda yillik aylanmasi 35 milliard dollardan oshadi. Xitoy, Hindiston, Kanada, AQSH kabi mamlakatlar yovvoyi holda o'sadigan dorivor va ziravorlar o'simliklarini saqlash, madaniy plantatsiya usulida ko'paytirish bo'yicha katta tajriba va ahamiyatga

ega. Xususan, Xitoy dorivor o'simliklari va dori vositalarining o'rtacha yillik aylanmasi 100 milliard dollarni, eksport hajmi 1 milliard dollarni, importi esa 274 million dollarni tashkil etadi .

Uslub va materiallar. Hozirgi vaqtda dunyoda dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish yildan-yilga ortib bormoqda, bu birinchi navbatda ularning inson organizmiga ijobiy ta'siri bilan izohlanadi. Dunyo aholisining muttasil o'sishi, turli kasalliklarning profilaktik diagnostikasi sifatining yaxshilanishi, shuningdek, dorivor o'simliklar o'sadigan tabiiy hududlarning pasayish tendentsiyasi dorivor o'simlik xomashyosiga bo'lgan talabning doimiy ortib borishiga olib keladi. So'nggi yillarda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, dori vositalarining 60,0% dan ortig'i (ma'lum darajada) o'simlik tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi. Dorivor o'simliklar biologik resurslarning noyob elementlari hisoblanadi. Faqat Rossiya Federatsiyasida o'sadigan yigirma mingdan ortiq turdagi o'simliklarning o'n ikki mingdan ortig'i dorivor o'simliklar bo'lib, ulardan 230 turi rasmiy farmakologiya ro'yxatiga kiritilgan va 50 turi sanoat xom ashyosi sifatida etishtiriladi. Ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida qo'llaniladigan 6400 turdagi dori vositalarining atigi 2,3 foizi tabiiy dori vositalaridir. Qashqadaryo viloyatining tabiati, ayniqsa, tog' va tog'li hududlari qulay iqlim sharoiti tufayli boy va rang-barangdir. Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, ilmiy tibbiyotda qo'llaniladigan yoki tavsiya etilgan 120 dan ortiq, xalq tabobatida esa 1000 dan ortiq turdagi o'simliklar mavjud. Biroq, hozirda rasmiy ravishda xom ashyo sifatida foydalaniladigan dorivor o'simliklarning 40 dan ortiq turlari mavjud emas. Dorivor o'simliklarni yetishtirish samaradorligi qayta ishlash tizimining korxona va fermer xo'jaliklari, ushbu sohada faoliyat yurituvchi tadbirkorlar bilan o'zaro munosabatlari o'rtasidagi mavjud o'zaro tashkiliy-iqtisodiy tizimning faoliyati bilan izohlanadi. Bu tashkilotlarning moliyaviy xo'jalik faoliyati davomida iqtisodiy munosabatlar o'zaro iqtisodiy manfaatdorlikka asoslangan munosabatlar shaklida shakllanadi. Dorivor o'simliklarni yetishtirish, ularni qayta ishlash va tayyor mahsulotni iste'molchiga yetkazib berish qishloq xo'jaligining tegishli tarmoqlarining o'zaro ta'siri va o'zaro ta'siri natijasida amalga oshiriladi. Bu aloqalar ta'minot, qishloq xo'jaligi, tayyorlash, saqlash, qayta ishlash va sotishni o'z ichiga oladi. Ularning o'zaro tashkiliy-xo'jalik aloqalari orqali bu bo'g'inlardagi ishlab chiqarish faoliyatining yaxlitligi va yaxlitligi ta'minlanadi. Shu munosabat bilan har bir bo'g'in xomashyo yetkazib berish, uni saqlash va qayta ishlash, tayyor mahsulot, ishlab chiqarish vositalarini realizatsiya qilish kabi shart-sharoitlar bilan bog'liq masalalarni hal qilish uchun qo'shni bo'g'inlar bilan o'zaro hamkorlikni taqozo etadi. Iqtisodiy adabiyotlarda qishloq xo'jaligini rivojlantirish, joylashtirish, ixtisoslashtirish va kooperatsiyalash, dorivor o'simliklar yetishtiruvchi fermer xo'jaliklari va qayta ishlash korxonalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, samaradorlikni baholash kabi masalalar iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan. Iqtisodiyot sohasidagi ko'p yillik izlanishlari

asosida professor R.X. Ergashev qishloq xo'jaligida iqtisodiy samaradorlik haqida quyidagi fikrlarni beradi: "Iqtisodiy ishlab chiqarish - iqtisodiy samaradorlik - texnologik ishlab chiqarish samaradorligi va iqtisodiy mexanizmlarning birgalikdagi ta'siri natijalari. U qiymat ko'rsatkichlari - tannarx, yalpi daromad va sof foyda va boshqalar bilan o'lchanadi. O.Zokirovning ta'kidlashicha, "Iqtisodiy o'sish ijtimoiy takror ishlab chiqarishning ijtimoiy mahsulot miqdori va ularning ishlab chiqarish omillarini ko'paytirish va sifatini yaxshilash shaklida ifodalangan maqsadli vazifasidir. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy o'sish deganda yalpi mahsulot hajmining o'sishi ham tushuniladi. mutlaq shartlar va aholi jon boshiga. Uning qishloq xo'jaligidagi asosiy maqsadi aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan qondirish, moddiy farovonligini oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashdan iborat.

Natijalar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi "Yovvoyi o'simliklarni muhofaza qilish, madaniy o'stirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4670-son qaroriga asosan dorivor o'simliklarni chuqur qayta ishlash, hududlar bo'yicha dorivor o'simliklar yetishtirish ixtisoslashuvi belgilangan. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni joylashtirish va ixtisoslashtirish borasida F.Jo'rayev quyidagi fikrlarni bildiradi: "Ixtisoslashtirish deganda, hududlardagi korxonalarining tabiiy-iqtisodiy sharoitlaridan kelib chiqib, ayrim turdagi mahsulotlar ishlab chiqarish uchun tashkil etilgan ijtimoiy mehnatni taqsimlash tushuniladi. mamlakatning bozor talabini hisobga olgan holda". Shuningdek, "Ishlab chiqarishni joylashtirish – qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va ularga xizmat ko'rsatish maqsadida mamlakat tumanlarining tabiiy, iqtisodiy va ekologik omillarini hisobga olgan holda u yoki bu turdagi qishloq xo'jaligi ekinlari yoki chorva mollari hamda ularga ko'rsatilayotgan xizmatlarni tegishli tartibda joylashtirishdir. Shuningdek, mazkur masalaga oid amaldagi me'yoriy hujjatda – "Qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish – qishloq xo'jaligi ekinlarining ayrim turlarini ekin maydonlari konturlarida joylashtirish va yetishtirishni (ishlab chiqarishni) tashkil etish bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmui" belgilangan. Qishloq xo'jaligini ishlab chiqarishni mahalliyashtirish va ixtisoslashtirish bo'yicha yuqorida qayd etilgan mutaxassis olimlar tomonidan berilgan ta'riflar inobatga olinib, dorivor o'simliklar yetishtirish va qayta ishlash korxonalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar o'rganilib, tadqiqot jarayonida mavjud ayrim kamchiliklar va bu munosabatlarning afzalliklari aniqlandi.

O'rmonlar va dorivor o'simliklar yetishtiruvchi fermer xo'jaliklari va qayta ishlash korxonalari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning shartnomaviy usulining afzalliklari va kamchiliklari.

Afzalliklari Kamchiliklari

Dorivor o'simliklarni qayta ishlash korxonalar ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liqroq foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi O'rmon xo'jaligi va fermer xo'jaligi va

qayta qayta ishlash korxonalarida ishlab chiqarish hajmi va samaradorligini oshirishni rag'batlantirmaydi

Qayta ishlash uchun olingan xomashyo va mahsulotlar o'rmon va fermer xo'jaliklariga tegishli ulush doirasida egalik qiladi Dorivor o'simliklarning xom ashyo sifati talablar kamayadi

O'rmon va fermer xo'jaliklari hamda qayta ishlash korxonalari uchun soliq solishning alohida rejimini qo'llash imkoniyati yaratiladi Ma'lumki, tayyor dorivor o'simlik mahsulotlarini taqsimlash iqtisodiy jihatdan oqlanmagan

Moliyaviy mablag'lar bo'lmaganda dorivor o'simliklar xomashyosini qayta ishlash

hisobiga qo'shimcha daromad olish imkoniyat yuzaga keladi O'rmon xo'jaliklari va dorivor o'simlik xomashyosini qayta ishlagan fermer xo'jaliklariga tegishli dorivor o'simlik xomashyosi va qo'shimcha mahsulotlar ulushini aniqlashda individual yondashuv yo'qligi ko'rsatilgan.

Munozara. O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida dorivor o'simliklar yetishtirishning o'ziga xos tarmoq xususiyatlarini hisobga olgan holda, dorivor o'simlik xomashyosi ishlab chiqarish bo'yicha davlatning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun normativ-huquqiy va tashkiliy shart-sharoitlar yaratish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar belgilandi. subsidiyalar, kompensatsiyalar, subsidiyalar majmui deb tushunish kerak. Bunday qo'llab-quvvatlashdan ko'zlangan maqsad barqaror dorivor o'simlik xomashyosini ishlab chiqarish uchun shart-sharoit yaratish va bu sohada tadbirkorlikni yanada rivojlantirishdan iborat. Dorivor o'simlik xomashyosini yetishtirishda tadbirkorlik faoliyatining ichki omillari xo'jalik yurituvchi sub'ektning ishlab chiqarish siyosatiga qarab tadbirkorlik faoliyatiga ta'sir etuvchi o'zaro bog'liq shart-sharoitlar majmuini o'z ichiga olishi kerak. Ichki muhit tarkibiy qismlarining o'zaro ta'siri natijasi tayyor mahsulot (xom ashyo) hisoblanadi.

Xulosa. Bir so'z bilan aytganda, dorivor o'simliklar yetishtirish sohasi bilan yaqindan tanishib, O'zbekiston Respublikasida dorivor o'simlik xomashyosi yetishtirishni rivojlantirish uchun barcha shart-sharoit yaratilganligini aytish mumkin. Biroq dorivor o'simliklarni samarali yetishtirish uchun dorivor o'simlik xomashyosi bozorini shakllantirishga ta'sir ko'rsatish, mahalliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilish, aholi va sog'liqni saqlash muassasalarini dori vositalari bilan ta'minlashni yaxshilashda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zarur. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti sharoitida dorivor o'simlik xomashyosini yetishtirishni tashkil etish va nafaqat tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, balki dorivor o'simliklarni yetishtirish, muhofaza qilish va yetishtirish bo'yicha ixtisoslashtirilgan tashkilotlarni tashkil etishni davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab-quvvatlash. ekologik toza dorivor o'simlik xomashyosini yetishtirishga bo'lgan ehtiyojni qondirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ergashev R.X. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti/ Darslik. Toshkent «EXTREMUM PRESS» 2011. – 412 bet (27).
2. O. Zokirov. “Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti” Darslik. Toshkent “ILM ZIYO” 2017. 262-bet.
3. F. Jo'rayev. Qishloq xo'jalik korxonalarida ishlab chiqarishni tashkil etish (darslik). – T.: Istiqlol-2004. – 320 b. (94-b).
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 24-avgustdagi 505-son qarori bilan tasdiqlangan “Qishloq xo'jaligi ekinlarini oqilona joylashtirish tartibi to'g'risida Nizom”.
5. Файзиев О.Р. “Мойли экинлар донини етиштириш ва қайта ишлашнинг ташкилий-иқтисодий асосларини такомиллаштириш” номли и.ф.ф.д. диссертацияси. Т., ТошДАУ, 2021.
6. Тўхтаев Б.Ё., Махкамов Е.Х. ва бошқалар. Доривор ва озубабоп ўсимликлар плантацияларини ташкил этиш ва хом ашёсини тайёрлаш- (йўриқнома), - Тошкент: 2015.
7. Почупайло О.Е. Государственная поддержка предпринимательской деятельности в сфере производства лекарственного растительного сырья (на примере Республики Крым Автореф. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. Симфереполь, 2019. – 28 с.